

İSRAİL DEVLET OKULLARINDAKULLANILAN ARAPÇA TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK İMGESİ*

Selim TEZCAN**

Mehmet Sadık GÜR***

Öz: Bu çalışma, İsrail vatandaşı Arap öğrencilere yönelik İsrail devlet okullarında 1970'lerden beri okutulan Arapça tarih ders kitaplarının yansıttığı Türk imgesini incelemektedir. Genel olarak İsrail ders kitaplarında Türk imgesine değinen mevcut çalışmalar İbranice tarih ders kitaplarını incelemekte, Arapça kitaplar üzerinde durmamaktadır. Bu makalede Türk tarihiyle ilgili pasajlar içerdiği saptanan 12 Arapça kitabın içerik analizinde olumlu yaklaşım örnekleri ile olumsuzlama öğelerine odaklanılmış ve Gayrı-Müslimlere Hoşgörü, Türk Yöneticileri, Gerileme Devri, İttihatçıların Baskıcı Yönetimi ile Arap İsyanı ve Görsellerde Türk İmajı olmak üzere beş ana tema ortaya çıkmıştır. Türklere olumlu yaklaşım örnekleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrı-Müslimlere gösterilen hoşgörüden bahseden pasajlarda ve Osman Bey, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni ve Atatürk hakkındaki bölümlerde görülmüştür. Padişahlar arasından en çok devlete getirdiği yeni düzen ve askeri seferleri nedeniyle Kanuni takdir edilirken Atatürk de Türkiye'yi işgalden kurtaran büyük bir lider olarak betimlenmektedir. II. Abdülhamit'in müstebit idaresi eleştirilmekle beraber devletin içinde bulunduğu zor koşullara atıf ile meşrulaştırılmakta, Sultanın her alanda gerçekleştirdiği reformlar övülmektedir. Yalnız zalim ve kan dökücü bir hükümdar olarak tasvir edilen I. Selim tümüyle negatif bir imgeye sahiptir. Kitapların yaklaşımı gerileme devri ele alınırken olumsuzlaşmakta, özellikle merkezi yönetimin zayıflamasıyla birlikte Arap vilayetleri dâhil tüm taşrada sömürü, asayiş boşluğu ve ekonomik gerilemenin hâkim olduğu belirtilmektedir. En olumsuz Türk imgesi ise İttihat ve Terakki dönemiyle ilgili kısımlarda bulunmaktadır. İttihatçıların Türkler dışındaki halkların haklarını tanımadığı, katı bir Türkleştirme politikası uyguladığı ve bunun da Arapları isyana ittiği anlatılmaktadır. Kitaplarda yer alan görsellerde de daha ziyade gerileme ve dağılma döneminden olumsuz imgeler öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Arapça Tarih Ders Kitapları, Tarih Öğretimi, Türk İmgesi, Osmanlı İmparatorluğu

* Bu bölüme temel oluşturan araştırma, Selim Tezcan'ın yürütücülüğünde tamamlanan "İsrail ve Türkiye'deki İlk ve Ortaöğretim Seviyesi Tarih Kitaplarında Sırasıyla Türkler ve Yahudiler ile İlgili Konuların İşleniş, 1948-2014" adlı. 214K010 numaralı TÜBİTAK projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya verdikleri destek için TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, SBB, E-posta: selimtez76@gmail.com

*** Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF, E-posta: gur.sadik@gmail.com

The TURKISH IMAGE in the ARABIC TEXTBOOKS for HISTORY USED in ISRAELI STATE SCHOOLS

Abstract: This study examines the Turkish image presented in the Arabic history textbooks used since the 1970s in the Israeli state schools for Arab citizens. The works in the literature that touch upon the Turkish image in Israeli textbooks generally examine only the books in Hebrew, without considering those in Arabic. Focusing on the images of Turks found in the twelve Arabic books dwelling on Turkish history, the content analysis reveals five main themes: Tolerance for Non-Muslims, Turkish Rulers, and the Period of Decline, the Oppressive Rule of the Unionists and the Arab Revolt, and Turkish Image in the Visual Materials. The passages about the tolerant treatment of the non-Muslim communities in the Ottoman Empire as well as those about Osman Bey, Mehmed the Conqueror, Suleiman the Magnificent and Atatürk project an unequivocally positive Turkish image. Abdulhamid II is both criticized for his oppressive rule and praised for his reforms. Only the image of Selim I, portrayed as a cruel and bloodthirsty ruler, is completely negative. The Turkish image in the books deteriorates in chapters dealing with the period of decline, as they point out the harmful effects of the collapse of central authority on the economy and security of the provinces. The most negative Turkish image is found in the passages on the ruling period of the Young Turks, who the books say carried out a rigid policy of Turkification and pushed the Arabs to rebellion. Images from the period of decline and disintegration also dominate the visual material.

Keywords: Israel, History Education, Arabic History Textbooks, Turkish Image, Ottoman Empire

Extended Summary

Purpose

The present study aims to examine the Turkish image found in the Arabic textbooks for secondary and high schools that have been used since the 1970s in the state schools for Israeli Arab students. Although two studies briefly dwell on the Turkish image projected by Israeli textbooks, they only concentrate on the books in Hebrew, without considering those in Arabic. Apart from these, no independent study on the Turkish image in Israeli textbooks has been published, even though the subject is far from being insignificant for the relations between the two countries. To examine the kind of Turkish image that has taken shape in the minds of Israeli students from the past decades until the 2000s may contribute to a better

understanding of the Israeli society's perception of Turkey as well as of the possible effects of this perception on the future course of the bilateral relations.

Method

Among the Israeli history textbooks that were prepared in 1948-2014, the period covered by the project underlying this study, twelve Arabic history textbooks published between 1974 and 2011 were found to contain passages about Turks and used for data collection. These were examined to detect and translate the relevant passages. Content analysis was used to analyze the data, and five main themes emerged as a result: 1) Tolerance for the Non-Muslims, 2) Turkish Rulers, 3) The Period of Decline, 4) The Oppressive Rule of the Unionist and the Arab Revolt, 5) Turkish Image in the Visual Materials.

Results and Discussion

The only theme in the textbooks that offers an entirely positive Turkish image is the tolerant Ottoman policy pursued against the non-Muslim communities and the large autonomy accorded them in matters of ritual and internal administration. In the textbooks there are Turkish rulers who are portrayed positively or negatively, as well as those with a balanced portrait revealing both their positive and negative traits. Among the rulers in the first category, Osman Bey, the founder of the Ottoman State, is portrayed as an ambitious prince with a powerful character, who approached other religions with tolerance despite his devotion to Islam. Mehmed II the Conqueror is introduced not only as a successful commander who captured Istanbul, but also as a lover of letters and sciences. Suleiman the Magnificent, the Sultan with the most positive image in the textbooks, is stated to have reformed the administrative structure of the Empire, introducing new and enduring laws, and also extended the imperial frontiers. The books offer a positive image of Mustafa Kemal as well and point out that thanks to his victories Turkey emerged as the only country that successfully resisted the terms imposed upon it after being defeated in World War I. In the second category, a balanced image is offered about Abdulhamid II, as both his reforms are described at length and the oppressive nature of his rule is criticized. The only Ottoman Sultan with a completely negative image in the books is Selim I, who is introduced as a ruthless, bloodthirsty Sultan and whose expedition to Egypt is related from the point of view of the Mamluks.

Compared with the classical age, the books offer a starkly contrasting picture as they dwell on what they call as “the period of decline.” They relate how the sultanate deteriorated as an institution, the army was weakened, the agriculture went into decline, the Scientific Revolution was overlooked with contempt, and the collapse of central authority had a seriously negative impact on the security and economy of the provinces. It is asserted that not even the Tanzimat reforms were able to stop and reverse this deterioration. The most negative Turkish image in the books is encountered in the passages about the ruling period of the Committee of Union and Progress. The Unionists are stated to have pursued a centralizing policy, resorting to Turkish nationalism and Turkification, which provoked the Arabs and other nationalities of the Empire into rebellion.

Among the visual images about the Turks, Abdulhamid II’s two caricatures published in contemporary French press strike the attention, one portraying him as a “butcher of the Armenians” and the other as a ruler helplessly watching parts of his Empire being torn away from under his feet. The Arab Revolt is also presented in a positive light, with images of Lawrence of Arabia as well as of the Ottoman army surrendering to the Arab forces at Aqaba.

Conclusion

In the Arabic history textbooks prepared for Israeli state schools, a positive Turkish image is found in the passages about the tolerant treatment of the non-Muslim communities in the Ottoman Empire and in those introducing Osman Bey, Suleiman the Magnificent, and Mustafa Kemal Atatürk. As for Abdulhamid II, the books dwell on both his oppressive style of government and his reforms. Selim I is introduced as a ruthless despot, and his expedition to Egypt is related from a critical angle. The Turkish image in the books deteriorates as they dwell on what they label as the period of decline and trace this decline in various fields, from the Sultanate to the army and the provinces. The most negative Turkish image is found in the passages about the ruling period of the Committee of Union and Progress, which is asserted to have adopted centralist and oppressive policies toward the non-Turkish nationalities in the Empire. Sharif Hussein’s revolt is also justified on these grounds.

Compared with the books in Hebrew, the Arabic books project a more positive Turkish image. The first reason for this is that while the Hebrew books dwell considerably longer on

the period of decline than on the classical age, the books in Arabic devote equal place to both. The other reason is that the Arabic books do not have individual sections on the Nili Spy Ring and the Hebrew Battalions that have begun to appear in the Hebrew books since the late nineties. The absence of these sections on the conflicts between the Palestinian Jews and the Ottoman government also yields a more positive Turkish image.

Giriş

Avrupa’da I. ve II. Dünya Savaşlarını takip eden dönemde ders kitaplarının içerikleriyle milletler ve topluluklar arasındaki husumetleri besleyerek geride bırakılan kanlı sürece katkıda bulunmuş olduğu fark edilmiştir. Bu yeni farkındalığın bir sonucu olarak başlayan ders kitabı araştırmaları; öncelikle ders kitaplarının içerdiği, düşmanlıkları kışkırtabilecek unsurların ayıklanmasına odaklanmıştır. Böylece gelecekteki çatışmaların en azından bir kısmının önüne geçilebilmesi ümidi taşınmaktadır. Bu bağlamda İsrail ders kitaplarındaki Filistinli/Arap imajı üzerine de önemli çalışmalar yayınlanmıştır (Bar-Gal, 1994; Bar-Tal, 2001; Bar-Tal ve Teichmann, 2005; Podeh, 2000, 2002, 2010; Abu-Saad 2007; Peled-Elhanan 2012). Keza Türkiye’de de ders kitabı araştırmaları alanında pek çok bilimsel yayın yapılmış, bunların önemli bir kısmında diğer ülkelerin ortaokul ve lise ders kitaplarında Türk imgesinin nasıl yansıtıldığı ele alınmıştır (Kınıklıoğlu, 2007; Kapar, 2016; Balta ve Demir, 2016; Şimşek ve Maharramova Cengiz, 2015; Aizharkyn, 2012; Çelik ve Çelik, 2015; Deveci Bozkuş, 2014, 2015, 2016; Tak ve Yıldız, 2014; İsov, 2014; Ural, 2014; Alibašić, 2007; Erözden, 2014; Pirický, 2013; Alpargu, 2007). Ancak iki ülkenin literatüründe de İsrail ders kitaplarındaki Türk imgesine odaklanan müstakil bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Hâlbuki İsrail tarih ders kitaplarında nasıl bir Türk imgesinin yansıtıldığı, iki ülke arasındaki ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Ders kitapları yoluyla İsraili öğrencilerin zihninde geçmişten bugüne nasıl bir Türk imgesinin canlandığını anlamak, İsrail toplumunun Türkiye algısını ve bu algının ilişkilerin gelecekte alacağı seyir üzerindeki olası etkilerini kavramak açısından önemli bir katkıda bulunabilir.

Ayrıca bölge dört yüz yılı aşkın bir süre Osmanlı egemenliği altında kaldığı için Osmanlı tarihinin ders kitaplarında nasıl işlendiğini, bu bağlamda öğrencilere nasıl bir Türk imgesi yansıtıldığını görmek de tarih öğretimi açısından değer taşımaktadır.

Konumuza dair müstakil incelemeler bulunmamakla birlikte, kısaca değinen iki eser mevcuttur. Eyal Naveh (2008: 197-198), İmparatorluğun Batı'nın baskısı ile içerideki merkezkaç güçlerin arasında kalınca parçalanmaya karşı koyamayan bir devlet olarak betimlendiğini yazar. Elie Podeh (2002: 77-80) ise kitaplarda yakın zamanlara dek oldukça menfi bir Osmanlı/Türk imgesi olduğundan bahseder. Ancak iki yazar da yalnızca İbranice tarih ders kitaplarını incelemekle yetinmiştir. Halbuki İsrail vatandaşı Arap öğrencilere yönelik devlet okulları ve bu okullar için hazırlanan Arapça kitaplar da vardır ve sözü geçen çalışmalarda bu kitapların üzerinde hiç durulmamıştır. Mevcut çalışma söz konusu boşluğu gidermek, yani İsrail vatandaşı Arap öğrencilere yönelik İsrail devlet okullarında 1970'lerden beri okutulan Arapça ortaokul ve lise tarih ders kitaplarını incelemek suretiyle içerdikleri Türk imgesini ortaya koymak amacını taşımaktadır.

Yöntem

Araştırma kapsamında incelenecek ders kitapları belirlenir ve temin edilirken George Eckert Enstitüsü ile İsrail Milli Kütüphanesi'nin koleksiyonlarından ve Tel Aviv, Yafa ve Kudüs'teki ticari kitapçılardan yararlanıldı. Bu çalışmanın dayalı olduğu projenin kapsadığı 1948-2014 döneminde yayınlanmış İsrail tarih ders kitapları arasından 1974'ten 2011'e kadar basılmış 12 Arapça kitabın Türkler ve Türkiye tarihi ile ilgili pasajlar içerdiği saptandı ve bunlar veri toplama aracı olarak kullanıldı. Konuyla ilgili veri içeren ortaokul kitapları (6.-8. sınıflar) sayıca lise kitaplarına (9.-11. sınıflar) eşitti (Tablo 1).

Tablo 1

Türkler ile İlgili Malzeme İçeren Arapça Tarih Ders Kitapları

Başlık	Türkçe Başlık	Yıl	Yazarlar	Seviye
<i>et-Tarih li's-Sufuf es-Sabi'a</i>	7. Sınıflar İçin Tarih	1974	Abu Manah, Butros	Ortaokul
<i>et-Tarih li's-Sufuf es-Sadise</i>	6. Sınıflar İçin Tarih	1974	Abraham, Heyyiz, ez-Zahir, Abdulkerim	Ortaokul
<i>Durusfi't-Tarih li's-Saff es-Samin, Böl. 1</i>	8. Sınıf İçin Tarih Dersleri, Böl. 1	1988	Selame, Curc, Fahum, Züheyir	Ortaokul
<i>et-Tarih el-Hadis li'ş-Şa'b el-İsraili</i>	İsrail Halkının Yakınçağ Tarihi	1992	Selame, Curc	Lise
<i>eş-Şark el-Avsat fi'l-Asr el-Hadis, Böl. 1</i>	Yakınçağda Ortadoğu, Böl. 1	1995	Barguti, Said, Selame, Curc, Kıpti, Ataullah Said	Lise
<i>eş-Şark el-Avsat fi'l-Asr el-Hadis, Böl. 2</i>	Yakınçağda Ortadoğu, Böl. 2	1998	Barguti, Said	Lise
<i>et-Tarih li's-Saff es-Samin, Böl. 2</i>	8. Sınıf İçin Tarih, Böl. 2	2004	Barguti, Said	Ortaokul
<i>Durus fi't-Tarih li's-Saff es-Sabi'</i>	7. Sınıf İçin Tarih Dersleri	2004	Barguti, Said, Zu'bi, Yusuf	Ortaokul
<i>et-Tarih el-Hadis li's-Saff es-Samin</i>	8. Sınıf İçin Yakınçağ Tarihi	2008	Heriş, Ali	Ortaokul
<i>Fusul fi't-Tarih</i>	Tarihten Fasıllar	2010	Habayib, Abdulvahhab Mahmud	Lise
<i>Fusul fi Tarih el-İslam</i>	İslam Tarihinden Fasıllar	2010	Gabn, Ahmet	Lise
<i>Durus fi't-Tarih li's-Saff et-Tasi'</i>	9. Sınıf İçin Tarih Dersleri	2011	Kıpti, Ataullah Said	Lise

Tüm kitaplarda Türklerle değinen sayfaların ortalama oranı %7,5'ti. Kitapların ikisinde ise Osmanlı tarihine ayrılmış kapsamlı bölümleri sayesinde söz konusu oranlar %25 ve %18'e ulaşmaktaydı. Bu iki kitap haricindeki kitaplarda, ilgili sayfa oranı ortalama %4,9'da kalmaktaydı (Tablo 2).

Tablo 2

Kitaplarda Türkler ile İlgili Sayfa Sayıları ve Tüm Metne Oranları

Başlık	Yıl	İlgili Sayfalar	Tüm Metin	Oran (%)
<i>et-Tarih li's-Sufuf es-Sadise</i>	1974	7	253	2,8
<i>et-Tarih li's-Sufuf es-Sabi'a</i>	1974	20	329	6,8
<i>Durus fi't-Tarih li's-Saff es-Samin</i> , Böl. 1	1988	10	361	2,8
<i>et-Tarih el-Hadis li'ş-Şa'b el-İsraili</i>	1992	1	176	0,6
<i>eş-Şark el-Avsat fi'l-Asr el-Hadis</i> , Böl. 1	1995	42	232	18,1
<i>eş-Şark el-Avsat fi'l-Asr el-Hadis</i> , Böl. 2	1998	12	314	3,8
<i>Durus fi't-Tarih li's-Saff es-Sabi'</i>	2004	14	367	3,8
<i>et-Tarih li's-Saff es-Samin</i> , Böl. 2	2004	62	240	25,8
<i>et-Tarih el-Hadis li's-Saff es-Samin</i>	2008	17	197	8,6
<i>Fusul fi Tarih el-İslam</i>	2010	4	159	2,5
<i>Fusul fi't-Tarih</i>	2010	7	142	4,9
<i>Durus fi't-Tarih li's-Saff et-Tasi'</i>	2011	13	145	9,0

Araştırma modeli olarak nitel tarama kullanıldı. Veri toplanırken ders kitapları incelenerek konuyla ilgili pasajları çevrildi. Türklerle ilgili verilerin, Tablo 3'te sıralanan 14 konu başlığı altında toplanabildiği görüldü. Kitaplarda en çok değinilen başlığın 5 kitapta bulunan "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Fetihleri ve Ordusu" olduğu, onu 4'er kitapta bulunan "Selçuklular ve Haçlı Seferleri" ve "Osmanlı'nın Almanya ile Yakın İlişkileri, I. Dünya Savaşı'na Girişi ve Kanal Harekâtı"nın izlediği görüldü. Veriler tahlil edilirken içerik analizi kullanıldı. Tüm kitaplardaki verilerin derlenmesinden sonra bunlar yazarlarca beraber tetkik edilerek kullanılacak kodlar saptandı. Kodlar tespit edilirken olumlu yaklaşım örnekleri ve olumsuzlama öğeleri (yadsıma, atlama, yanıltma, olumsuz olaylara sabitleme) temel alındı. Ardından her yazar kodları kullanarak kendi verilerini etiketledi; kodlanan veriler birbiriyle karşılaştırıldı. Son aşamada da bağlamca ilişkili kodlar toparlanarak temalaştırıldı. Sonuç olarak beş ana tema ortaya çıktı: 1) Gayrı-Müslimlere Hoşgörü, 2) Türk Yöneticileri, 3) Gerileme Devri, 4) İttihatçıların Baskıcı Yönetimi ve Arap İsyanı, 5) Görsellerde Türk İmajı. Bu temaların ilkinde ve kısmen ikincisinde Türklerle yönelik olumlu yaklaşım örnekleri bulunurken yine ikinci tema ile üçüncü ve dördüncü temalarda olumsuzlama öğelerine rastlanmaktaydı. Beşinci ve son tema çerçevesinde de kitaplardaki görsel malzemelerin yansıttığı Türk imgesi incelendi.

Tablo 3

Kitaplarda Türklere İlişkin Konu Başlıklarının Dağılımı

Konu Başlıkları (En Çok Değinenlerden En Aza)	Yıllara Göre Başlığa İlişkin Malzeme İçeren Kitaplar									Değinen Kitaplar
	1974	1988	1992	1995	1998	2004	2008	2010	2011	
1) Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, fetihleri ve ordusu	2			1		1	1			5
2) Selçuklular ve Haçlı Seferleri	2					1		1		4
3) Osmanlı'nın Almanya ile yakın ilişkileri ve I. Dünya Savaşına girişi, Kanal harekâtı		1		1				1	1	4
4) Klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu	1			1			1			3
5) Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi, isyanlar ve bağımsızlık hareketleri	1			1			1			3
6) Arap isyanı, Irak, Filistin ve Suriye cephelerinde alınan yenilgiler		1						1	1	3
7) Sabatay Sevi olayında Türk yönetiminin tutumu	1					1				2
8) Herzl'in İstanbul'daki diplomatik temasları, II Wilhelm ve II. Abdülhamit ile görüşmeleri			1	1						2
9) Seferad Yahudilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması ve getirdikleri katkılar	1									1
10) Reform hareketleri, Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemi				1						1
11) Jön Türkler ve 1908 Devrimi				1						1
12) Ermeni olayları		1								1
13) Sevr Antlaşması, İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması						1				1
14) Atatürk reformları ve erken Cumhuriyet döneminde Türkiye						1				1
İlgili Yılda Değinen Başlık Sayısı	6	3	1	7	2	3	3	3	2	

Bulgular ve Tartışma

Makalenin bu kısmında, önceki bölümde değinilen beş ana temanın kitaplarda nasıl ele alındığı incelenecektir.

Gayri-Müslimlere Hoşgörü

Kitaplarda tamamen olumlu bir Türk imgesinin yansıdığı tek tema, Osmanlıların gayri-Müslim cemaatlere karşı hoşgörülü politikası ile onlara ibadet ve işlerinde tanıdıkları geniş özerklidir. 1974 tarihli *et-Tarih li's-Sufuf es-Sabi'a'nın* "Gayri-Müslim Azınlıkların Özerk Yönetim Düzeni" adlı bölümünde Osmanlı'nın Hristiyan ve Yahudi tebaasının İslam hukukuna göre "ehl-i zimmet" sayıldıkları belirtilmektedir. Her ne kadar cizye vergisi ödeseler ve 1856 Islahat Fermanı'na kadar askerlikten, devlet dairelerinde memurluktan ve mahkemelerde Müslümanlara karşı şahitlikten men edilseler de ibadet özgürlüklerinin tanındığı ve Millet Sistemi çerçevesinde cemaatlerinin iç işlerini yürütme hakkına sahip oldukları vurgulanmaktadır. Gerileme döneminde baş gösteren kimi sıkıntılara karşın azınlık cemaatlerinin durumunun genel itibarıyla iyi olduğu, Türkler ticaret ve zanaatı hor görerek ziraat, askerlik, memuriyet ve din adamlığını tercih ettikleri için bu sektörlerle yönelen gayri-Müslimlerin son derece zenginleştiği anlatılmaktadır. Aynı bağlamda Türk makamlarının Osmanlı İmparatorluğu'na göçen Yahudilere de kolaylık göstererek iyi davrandığı, onların da ülkeye fayda getirdiği kaydedilmektedir. İmparatorluğa gelen yüz bin İspanya Yahudisinin zengin veya dokumacılık, demircilik, züccaciye gibi mesleklerin erbabı oldukları için ülkenin ekonomisini geliştirdikleri belirtilmektedir. Millet sistemi çerçevesindeki özerkliğin Yahudilere de tanındığı, işlerinin görülmesinde kolaylık sağlandığı ve daha çok Yahudinin göçüne imkân tanındığı söylenmektedir (Abu Manah, 1974:194-196, 210).

Türk Yöneticileri

Kitaplarda Osman Bey'den Atatürk'e tamamen olumlu bir şekilde resmedilen Türk yöneticiler olduğu gibi Abdülhamit gibi olumlu ve olumsuz yönleriyle dengeli bir şekilde ele alınan hükümdarlar da mevcuttur. I. Selim ise kitaplarda tamamen olumsuz bir imgeye sahiptir. Dolayısıyla kitaplardaki bu Türk yöneticilerine ilişkin pasajları; tümüyle olumlu, hem olumlu hem olumsuz ve tümüyle olumsuz olmak üzere üç alt temada ele alacağız.

Olumlu İmgeler: Osman, Fatih, Kanuni, Atatürk

Kitaplarda tümüyle olumlu bir yaklaşımla ele alınan Türk yöneticiler arasında öncelikle Osman Bey dikkati çekmektedir. 2008 tarihli *et-Tarih el-Hadis li's-Saff es-Samin'*de Osman Bey'in "heybetli, azimli, nefesine hâkim, güçlü bir şahsiyet" olduğu ve İslam dinine duyduğu bağlılığa karşın diğer dinlere de hoşgörüyü yaklaştığı söylenmektedir. Osman'ın saltanatını İslam şeriatı temelinde pekiştirerek beyliğinin topraklarını Batı Anadolu yönünde genişlettiği ve sonunda Bursa'yı kuşatıp aldığı anlatılmaktadır. Bu noktada Osman Bey'in komşu Bizans valileriyle yaptığı anlaşmalar da meşrulaştırılmakta, onlarla hemen sert bir savaşa tutuşmaktansa önce pozisyonunu güçlendirmek için bir *modus vivendi* tesisine çalıştığı ifade edilmektedir. Kendi konumunu bu şekilde pekiştirdikten sonra cihadı beyliğinin benimsediği bir fikre dönüştüren Osman Bey'e komşu beyliklerden de birçok Türkmenin katıldığı belirtilmektedir. Osman'ın 1302'de bir Bizans kuvvetine karşı kazandığı zafer ile gücünün ilk işaretlerini ortaya koyduğu, bundan sonra şöhretinin etrafa yayılmaya başladığı ve diğer Türkmen beyleri arasında bir "cihat önderi" vasfıyla öne çıktığı anlatılmaktadır (Heriş, 2008: 125-127).

Fatih Sultan Mehmet ise 1974 tarihli *et-Tarih li's-Sufuf es-Sabi'a'*da sadece İstanbul'u alan başarılı bir komutan değil, aynı zamanda edebiyat, ilim ve fen sevdalısı bir şahsiyet olarak tanıtılmakta, Türkçe'nin yanında birkaç dil bildiği, tarihi ve kültürel değerinden dolayı Atina'ya özel bir statü tanıdığı, İslam'da yasak olmasına rağmen İtalyan bir ressamın portresini yapmasına izin verdiği vurgulanmaktadır (Abu Manah, 1974:174).

Kitaplarda en olumlu imaja sahip Osmanlı padişahının Kanuni Sultan Süleyman olduğu gözlemlenmektedir. 1974 tarihli *et-Tarih li's-Sufuf es-Sabi'a'*da bu sultanın döneminin bir altın çağ olarak kabul edildiği, İmparatorluğun Kanuni zamanında gücünün ve büyüklüğünün doruğuna ulaştığı belirtildikten sonra "Onun devrinde Avrupa'da V. Charles, I. François, VIII. Henry gibi büyük krallar vardı. Ancak bunların hepsinden üstündü" denmektedir. Sultanın idare aygıtını ıslah ettiği ve uzun süre geçerliliğini koruyan yeni kanun ve düzenlemeler getirdiği için "Kanuni" lakabını aldığı, aynı zamanda asker vasfına da sahip bir devlet adamı olarak on üç sefere çıktığı ve İmparatorluk sınırlarını Macaristan'dan Yemen'e, Fas'tan İran'a kadar genişlettiği kaydedilmektedir (Abu Manah, 1974:181). Benzeri şekilde, 2008 tarihli *et-*

*Tarih el-Hadis li's-Saff es-Samin'*de de Kanuni'nin hoşgörü ve adaletiyle meşhur olduğu, haklarında yolsuzluk ve rüşvet iddiası bulunan idareci ve memurlar ile mücadele ederek onları cezalandırdığı, birçok fetih gerçekleştirdiği, devlet kademelerinde ilerlemeyi liyakat şartına bağladığı, tebaanın haklarına riayet edilmesini sağladığı, tüccarları kimi devlet memurlarının uyguladığı baskılardan kurtardığı, vergi sistemini tanzim ettiği, çeşitli konularda bir dizi kanunname çıkararak bunların uygulanmasını gözettiği, imar faaliyetlerinin onun döneminde zirveye ulaştığı anlatılmaktadır. Padişaha “Kanuni,” “Muhteşem,” “Büyük” gibi sıfatların layık görülmesine yol açtığı belirtilen bu faaliyetler, bölümün sonunda takdir dolu bir yaklaşımla özetlenmektedir:

O dönemde gerçekleştirilen üç ıslahat, kanunların uygulamasında gösterilen hassasiyet, devlet düzeni ve bürokrasisindeki yeni gelişmeler, sağlam bir hukuk sisteminin yerleştirilmesi için harcanan çabalar, Sünni dünyanın liderliği ve himayesi sorumluluğunun ve doğudaki Safeviler ile batıdaki Hristiyan dünyasına karşı kutsal dini vecibenin [cihadın] getirdiği sorumluluğun üstlenilmesi, İslam şariatının kaideleri temelinde örfi kanunların çıkartılması çalışmaları, her şeye egemen olması için “adalet” ilkesinin vurgulanması, toplumsal yapıda meydana gelen gelişme, tüm bunlar 16. yüzyılı Kanuni Sultan Süleyman'ın asrı kılan işlerdi; batıya doğru sürekli kaydedilen ilerleme ve kazanılan askeri zaferlerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu en görkemli çağına ulaştı (Heriş, 2008: 141-145).

Kitaplarda kendisinden olumlu bir yaklaşımla bahsedilen diğer bir Türk yöneticisi de Mustafa Kemal Atatürk'tür. 1998 tarihli *eş-Şark el-Avsat fi'l-Asr el-Hadis* kitabında Türkiye Sevr Antlaşması'nı imzalamaya mecbur kaldıktan sonra kurtuluşunun “Osmanlı subayı Mustafa Kemal” aracılığıyla gerçekleştiği belirtilmektedir. Ardından Atatürk hakkında biyografik bilgi verilmektedir. Çanakkale cephesindeki başarılı performansından söz edilmektedir. Hükümet tarafından Samsun'a gönderildiği anlatılırken yeni görevini ülkeyi yabancıların saldırısından kurtarmak için milletine çağrıda bulunmak üzere bir fırsat olarak değerlendirdiği kaydedilmektedir. İstanbul hükümeti onu geri çağırınca emre uymayı reddederek Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurduğu ve çok geçmeden Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni toplayarak İstanbul'daki zayıf yönetime meydan okuduğu anlatılmaktadır. Fransız ve İtalyanlar ile anlaşıp Sovyetlerin askeri desteğini de aldıktan sonra Mustafa Kemal'in komutanı

İsmet'i Yunanlıları Anadolu'dan kovması için gönderdiği, 1921 sonlarında Eskişehir'in kuzeybatısındaki İnönü ovasında gerçekleşen muharebede İsmet Paşa'nın galip geldiği ve bundan dolayı "İnönü" soyadını aldığı anlatılmaktadır. Ancak kitapta sonraki çok daha kritik Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebelerinden bahsedilmemesi önemli bir atlama olarak dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal'in "hiç kimseye minnet duymadan kazandığı" bu büyük zaferden sonra kendisine Büyük Millet Meclisi tarafından Gazi unvanının verildiği not edilmektedir. Atatürk'ün zaferleri sayesinde Sevr Antlaşması'nın yerini Lozan Antlaşmasına bıraktığı ve böylece Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ülkeler arasında kendisine dayatılan şartları hükümsüz kılan tek ülke olduğu vurgulanmaktadır (Barguti, 1998: 7-13).

"Hem diktatör hem reformcu": II. Abdülhamit

II. Abdülhamit hakkında hem bu sultanın reformist yönüne dikkat çeken, hem de yönetiminin müstebit niteliğini eleştiren dengeli bir imge sunulduğu gözlemlenmektedir. Hatta bu imgenin olumlu yanlarının daha ağır bastığı söylenebilir, çünkü Abdülhamit'in baskıcı yönetimi de zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı çetin koşullar ile açıklanmaktadır. Konuyu ele alan 1995 tarihli *eş-Şark el-Avsat fi'l-Asr el-Hadis* kitabında, bir grup tarihçi II. Abdülhamit'in hüküm sürdüğü yılları bir istibdat dönemi olarak görür, 1890'lardaki kanlı Ermeni olaylarından dolayı onu "diktatör, kan dökücü, kızıl sultan" olarak nitelerken son dönemden bazı Türk ve yabancı tarihçilerin de Abdülhamit döneminde yapılan birçok düzenlemeye dikkat çekerek onu "son reformcu Sultan" olarak değerlendirdiği belirtilmektedir. Ardından da şu soru ortaya atılmaktadır: "Sultan II. Abdülhamit aynı anda hem diktatör hem reformcu muydu?" Sorunun lafzına uygun olarak bunu izleyen metinde Abdülhamit'in hem baskıcı uygulamaları hem de Tanzimat'ın devamı niteliğindeki reformları üzerinde durulmaktadır (Barguti, Selame ve Kıpti, 1995: 177-85).

"Abdülhamit ve Otokratik Yönetim" başlıklı kısımda II. Abdülhamit'in çok zor bir dönemde tahta çıktığı, hazinenin 200 milyon sterlin borçlu olduğu vurgulanmakta ve bu koşullarda Sultanın zorlukları aşmak için otokratik bir düzenin gerekli olduğuna kanaat getirerek böyle bir düzen kurmaya giriştiği belirtilmektedir: Bab-ı Âli'nin yetkilerini devralarak devleti bizzat yönetmeye başladığı, ordu yönetiminde de doğrudan rol üstlendiği kaydedilmektedir. Aynı doğrultuda giriştiği diğer düzenlemelerden dolayı II. Abdülhamit'in

“20. yüzyılın ilk polis devletinin kurucusu” olarak kabul edildiği belirtilmekte ve hafiye teşkilatının Sultana düzenli olarak jurnaller sunmaya başladığı, zaptiye nezareti aracılığıyla vatandaşların yaşamlarına ait detayların kayıt altına alındığı, basın yayına sansür getirildiği, Namık Kemal ve Voltaire gibi yazarların yasaklandığı, hürriyet ve anayasa gibi sözcüklerin de sansürlendiği anlatılmaktadır

Bunu izleyen “Abdülhamit Dönemindeki Reformlar” başlıklı kısımda, Sultanın ilk yaptığı reformların çok önem verdiği eğitim alanında olduğu, Rüştüye okullarını kurarak memleketin her tarafına yayılmasını sağladığı kaydedilmektedir. Yükseköğretim için Darülfünun-u Şahane ile Mekteb-i Hukuk-i Şahane’nin açıldığı, Asar-ı Atika ve Harbiye Müzeleriyle Beyazıt ve Yıldız Kütüphanelerinin kurulduğu anlatılmaktadır. Maliye alanında Sultanın borçları azalttığı gibi vergi toplama yöntemlerini de ıslah ederek gelirleri arttırdığı belirtilmektedir. Orduyu Alman uzmanların yardımıyla yeniden tanzim ettiğine, yine Almanların uzmanlık ve sermayesinden yararlanarak Hicaz demiryolu projesini gerçekleştirdiğine değinilmektedir. Posta ile telgrafın ayrı bir bakanlık kurularak geliştirildiği, ancak Sultanın bunları aynı zamanda otokratik yönetimini pekiştirmek için de kullandığı kaydedilmektedir. Ziraatın da kalkındırıldığı, model oluşturacak çiftliklerin ve bir Ziraat Dairesi ile Ziraat Bankası’nın kurulduğu not edilmektedir.

Politik bağlamda II. Abdülhamit’in izlediği Panislamist siyaset doğrultusunda dindar bir görüntü vererek dine ters düşen her şeyi sarayından uzaklaştırdığı, dinî okullar açtığı ve kendi özel temsilcileri, ulema ve sufi şeyhleri vasıtasıyla dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlarla temas kurduğu anlatılmaktadır. Öte yandan Sultanın bağımsızlık isteyen gayri-Müslim İmparatorluk halklarına “demir yumrukla” mukabele ettiği, Ermeniler Berlin Konferansı’nda Doğu Rumeli’ye tanınan statüye benzer bir statü isteyince onlara karşı gerçekleştirilen kısımlara karşı gelmediği kaydedilmektedir.

“Sert, katı ve kan dökücü”: I. Selim

Kitapların sunduğu imgesi tamamen negatif olan tek Osmanlı padişahı, I. Selim’dir. 1974 tarihli *et-Tarih li’s-Sufuf es-Sabi’a*’dal. Selim için “Sert, katı ve kan dökücüydü. Yedi vezirini öldürdü, o kadar ki “Ölmek isteyen Sultan Selim’e vezir olsun” deyişi Türkçe diline yerleşti. ‘Yavuz Selim’, yani ‘Asık Suratlı Selim’ veya ‘Korkunç Selim’ lakabını alması şaşırtıcı değildir. Ancak bunun yanısıra babası gibi şiir sever ve yazardı” denmektedir. Böylece de

neredeyse tek olumlu özelliği şiir severliği olan bir sultan portresi çizilmektedir (Abu Manah, 1974:180). Selim'in Mısır seferi de Memlukların bakış açısından anlatılmaktadır. 1516 yılında İstanbul'dan büyük bir ordu ile çıkan Sultan Selim İran'a yeni bir sefer yapıyormuş görüntüsü verse de Sultanın gerçek niyetini sezen Memlukların Kansu Gavri komutasında Halep'e ilerleyerek Selim'e barış istemek üzere bir heyet yolladıkları, ancak Selim Memlukları aşağılamak niyetiyle heyettekileri öldürüp başlarındakinin sakalını keserek geri gönderince savaşın kaçınılmaz hale geldiği kaydedilmektedir. Memlukların iç işlerini casusları vasıtasıyla takip eden Sultanın onları bölmeye çalıştığı, Osmanlı topları ateşlenip Halep Emiri de Osmanlı safına geçince Osmanlıların galip geldiği ve Kansu Gavri ile birçok emir ölürken Sultan Selim'in de Halep ve Şam'a girdiği anlatılmaktadır. Mısır'daki Memluklar Tomanbay'ı yeni sultan olarak seçseler de zayıf düştükleri için Tomanbay'ın sergilediği cesarete rağmen Ridaniye Savaşı'nı kaybettikleri ve Türklerin Kahire'ye girerek şehri yağmaladığı, Tomanbay'ın Selim'in emriyle asıldığı ve böylece Mısır'ın bir Osmanlı vilayetine dönüştüğü belirtilmektedir (Abu Manah, 1974:176-178).

Gerileme Devri

Kitapların Kanuni dönemi için çizdikleri parlak resmin yerini, 17. yüzyıldan itibaren oldukça karanlık bir tablo almaktadır. Bu yüzyıllarda İmparatorluğun durumu hakkında en detaylı tasvire 2008 tarihli *et-Tarih el-Hadis li's-Saff es-Samin'* de rastlanmakta, gerileme olarak değerlendirilen gelişmeler çeşitli boyutlarıyla farklı başlıklar altında ele alınmaktadır. "Saltanat Kurumunun Bozulması" başlığı altında I. Mustafa'dan (1617-1618) itibaren Sultandan sonra oğlunun yerine sarayda o zamana dek siyasetten tamamen soyutlanmış bir yaşam süren erkek kardeşinin tahta çıktığı kaydedilmekte ve bundan dolayı Sultanların sarayın içinde bir "zevk hayatı"ni tercih ederek devlet işlerini sadrazama bıraktıkları, sadrazamlığın da nihayetinde Sultanın yersiz kararlarına bağlı kaldığı için yozlaştığı ifade edilmektedir (Heriş, 2008: 162-164). "Ordunun Zayıflaması ve Yenilgileri" bağlamında, devşirme sisteminin bozulmasıyla birlikte yönetimi kendi şahsi menfaatlerine göre etkileme kabiliyetine sahip Müslümanların ordudaki oranının sürekli arttığı ve sarayın işlerine karışmaya başladıkları, II. Osman'ı bile idam ettikleri anlatılmaktadır. Bir zamanlar İmparatorluğun dayanağı olan Yeniçeri ordusunun böylece yıkıcı bir güce dönüştüğüne dikkat çekilmektedir. "Ziraatın Gerilemesi" bağlamında

tımar sisteminin yerini iltizam sistemine bırakmasıyla birlikte mültezimlerin devlete yaptıkları ödemeyi telafi edip kâra geçmek için ziraatın gelişimine veya köylülerin durumuna değil en kısa yoldan en yüksek miktarda vergiyi toplamaya önem verdiği ve bundan dolayı ziraatın gerilediği belirtilmektedir. “Batı’nın ve Bilim Devriminin Hakir Görülmesi” bağlamında Osmanlıların Hristiyan Avrupa’ya karşı başta kazandıkları askeri zaferlerin onlarda Avrupalılardan üstün oldukları duygusunun yerleşmesine neden olduğu ve gerileme döneminde de etkisini sürdüren bu duygu nedeniyle Batı’ya açılarak oradaki yeni icatları benimsemeyi kabul etmedikleri anlatılmaktadır. “Yerel Güçler ve Gerileme Döneminde Devletten Ayrılık Eğilimi” başlığı altında ise Osmanlıların vilayetleri yönetirken işbirliği yaptıkları yerel eşraf üyelerinin merkezi yönetim karşısında güç kazandıkları, mirî arazileri özel mülkiyetlerine geçirerek vilayetleri valinin yerine fiilen yönettikleri, köylülerin hem onların zulmünden hem de asayişin çökmesi sonucu artan eşkıya saldırılarından muzdarip düştüğü aktarılmaktadır (Heriş, 2008: 162-167). Bu sonuncu konuya 1974 basımı *et-Tarih li’s-Sufuf es-Sabi’a*’da da değinilmekte, Süleyman’dan sonra Arap vilayetlerinin kötü yönetimden sıkıntı çektiği, bir yandan padişahlar vilayetlerin durumunu ihmal edip hazinelerini doldurmakla meşgulken diğer yandan ehil olmayan valiler iş başına gelince fakirliğin yayıldığı ve sosyal düzenin bozulduğu anlatılmaktadır (Abu Manah, 1974: 198-199).

1995 basımı *eş-Şark el-Avsatfi’l-Asr el-Hadis* kitabında II. Mahmut’un bu durum karşısında vilayetlerdeki merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalıştığı kaydedilmekte ve sağladığı başarı sayesinde öldüğü zaman devletin yüzyıl başındaki durumuna göre daha güçlü olduğu belirtilmektedir. Onun ölümünün ardından 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile ülkeyi Avrupa’daki gelişmiş memleketlerin seviyesine getirecek ve vatandaşların temel haklarını güvenceye alacak kapsamlı bir reforma girildiği, 1856 tarihli Islahat Fermanı ile de gayri-Müslimlere her alanda eşitlik tanındığı kaydedilmektedir. Ancak tüm bunların gerçek bir özgürleşme niteliğinde olmayıp salt şartların gerektirdiği ölçüde, Avrupa devletlerini razı etmek için yerine getirildiği, şartlar değişir değişmez geri adım atıldığı vurgulanmaktadır (Barguti v.d., 1995: 113-117). Böylece Tanzimat reformlarının da Osmanlı’nın son üç yüz yılındaki karanlık geri kalmışlık tablosunu fazla değiştiremediği mesajı verilmektedir.

İttihatçuların Baskıcı Yönetimi ve Arap İsyanı

Kitaplarda Türkler hakkındaki en olumsuz imgelere İttihat ve Terakki yönetimini konu alan pasajlarda rastlanmaktadır. 1995 tarihli *eş-Şark el-Avsatfi'l-Asr el-Hadis* kitabında Jön Türklerin iktidara gelmesinden sonra mecliste İmparatorluktaki tüm halkların eşitliğini ve adem-i merkezîyetçiliği savunan şiddetli bir muhalefetin ortaya çıktığı, buna karşılık çoğunluğu oluşturan İttihat ve Terakki üyelerinin katı bir merkezîyetçi politika izledikleri ve İmparatorluğun yönetiminde tek çözümü milliyetçilikte, Türkleştirme politikalarında gördükleri belirtilmektedir. Bu doğrultuda resmi daireler ile okullarda Türkçe kullanımını zorunlu hale getirdikleri kaydedilmektedir. Söz konusu tutum, İttihatçuların Türkler dışındaki kavimleri ve onların haklarını tanımamalarıyla açıklanmaktadır (Bargutiv.d., 1995: 188).

1988 tarihli *Durusfi't-Tarih li's-Saff es-Samin'* de de bu merkezîyetçi politikaların savaş sırasında daha da koyulaşarak sürdürüldüğü ve diğer etnik unsurları dışlayan aşırı bir Türk milliyetçiliğinin benimsendiği belirtilmektedir. Yetkililerin Türkler dışında sadakatinden şüphelendikleri tüm halklara baskı uyguladığı, içlerinden birçok kişiyi düşmanla işbirliği yapmakla itham ederek soruşturduğu, sırf savaştan önce İngiliz ve Fransız temsilcileriyle görüştükları gerekçesiyle bazılarını astığı, yabancı uyruklu birçok Yahudi'yi de Filistin'den kovduğu anlatılmaktadır.¹Bu noktada söz Ermenilere getirilmektedir:

Gerçek felaket ise Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeni halkının başına geldi. Türk ordusu Rusya'ya yardım ettikleri gerekçesiyle yaklaşık bir milyon Ermeni'yi kesti ve hiç kimse onlara yardım edemedi. Türkiye'nin müttefiki olan Almanlar uyarı ve kınamayla yetindiler. Türkiye'nin düşmanları ise sözlü protestolarda bulunmaktan başka bir şey yapamadılar.

Bu koşullar altında İngilizlerin Mekke Şerifi Hüseyin'e bir telgraf göndererek Britanya'yı desteklemeye hazır olup olmadığı sorusunu yönelttikleri, onun da buna derhal karşılık vererek "Hicazlılar Büyük Britanya ve hükümetiyle ilişkilerini geliştirmekten memnun olur; çünkü İstanbul dinî görevlerini ihmal etti" cevabını verdiği, Britanya'nın isteklerini yerine getirmesi

---

¹ 2011 tarihli *Durus fi't-Tarih li's-Saff et-Tasi'* de de Cemal Paşa'nın başarısız ilk Kanal Harekâtından sonra Şam şehrindeki karargahına dönerek yabancı konsololarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Müslüman ve Hristiyan tüm Araplardan intikam almaya giriştiği ve 32 kişiyi idam ettirdiği anlatılmaktadır (Kıpti 2011: 34-35).

koşuluyla Osmanlılarla savaşa tutuşmaya hazır olduğunu bildirdiği kaydedilmektedir. Filistin’i kendine saklamak isteyen Britanya’nın oyalayıcı tutumu nedeniyle müzakereler uzayıp giderken Türklerin kendisine karşı bir ordu gönderdiğini haber alan Hüseyin’in 1916 Haziranı’nda isyanı başlattığı belirtilmektedir. Bu noktada İngilizlerin Hüseyin’in yardımına Thomas Edward Lawrence’ı gönderdiği belirtilmekte, “Görsellerde Türk İmajı” bölümünde göreceğimiz gibi Lawrence resimler eşliğinde, son derece olumlu bir şekilde tasvir edilmektedir. Sonunda Britanya’nın İmparatorlukla savaşında Arapları kendi saflarına çekerek hedeflerine ulaşmaya muvaffak olduğu, Faysal’ın ise Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olmayan bölgelerini kapsayacak bağımsız bir devlet kurma planlarının Orta Doğu’yu aralarında paylaşma hesabı yapan İngiltere ile Fransa’nın ve Suudilerin engellemesine takıldığı kaydedilmektedir (Selame ve Fahum, 1988: 353-56).

Görsellerde Türk İmajı

Kitaplarda Türkler hakkındaki görsel malzemeler bağlamında ilk olarak göze çarpan, Osmanlı padişahlarının portreleridir (Şekil 1); Türkiye’de de sık işlenen bir hata ile I. Selim yerine Şah İsmail’in portresinin sunulduğu dikkati çekmektedir (Şekil 1b).²

Şekil 1. Padişah Portreleri

a. Heriş, 2008: 133

b. Heriş, 2008: 136

c. Heriş, 2008: 143

² Portrenin I. Selim’e ait olamayacağını ortaya koyan detaylı bir tartışma için bkz. Afyoncu (2010).

Türk tarihine ilişkin en çok görselin bulunduğu 2008 tarihli *Et-Tarih el-Hadis li's-Saff es-Samin*'de, padişah tablolarından başka Osmanlı devlet yapısını anlatan pasajların eşliğinde Topkapı Sarayı'ndaki birinci avlunun, Bab-ı Âli'nin ve Şekil 2a'da gösterilen Divan-ı Hümayun'un resim ve minyatürlerine de yer verilmektedir. Kitapta yine aynı bağlamda Osmanlı devletine sunulan bir arzuhalin de fotoğrafı yer almakta, resim yazısında muhtelif devlet dairelerinde arzuhal üzerine düşülmüş olan çok sayıdaki notun, Osmanlı Devleti'nin bürokratik niteliğine işaret ettiği belirtilmektedir (Şekil 2b).

Şekil 2. Divan-ı Hümayun Toplantısı ve Bir Arzuhal

a. Heriş, 2008: 154

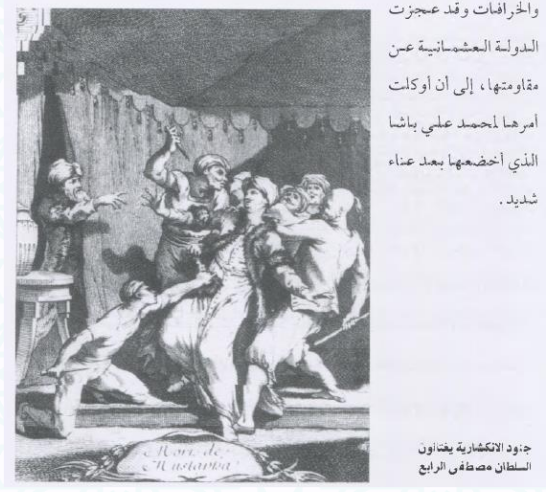
b. Heriş, 2008: 158

Osmanlı'nın gerileme dönemine ilişkin olarak bu ve başka bir kitapta sırasıyla Yeniçeriler tarafından II. Osman'ın idama götürülüşünü (Şekil 3a) ve IV. Mustafa'nın katledilişini (Şekil 3b) gösteren karakalem çizimlere yer verilmektedir. Böylece metinlerde yer alan, Yeniçerilerin bu yüzyıllarda etkili bir askeri güç olmaktan çıkarak devletin istikrarını bozucu bir öğeye dönüştükleri mesajının altı çizilmektedir.

Şekil 3. Yeniçeri İsyanları

a. Heriş, 2008: 165

b. Barguti, 2004: 45

Kitaplarda II. Abdülhamit hakkında dengeli bir portre çizilmiş olduğunu görsek de Sultan hakkındaki görsel malzeme buna göre daha olumsuz bir imge yansıtmaktadır. Sultan, bir gençlik fotoğrafının yanısıra Şekil 4'te görülen, zamanın Fransız gazetelerinden alınmış iki karikatürle temsil edilmektedir. Şekil 4a'daki ilk karikatür, 1988 tarihli *Durusfi't-Tarih li's-Saff es-Samin*'de I. Dünya Savaşı sırasındaki Ermeni olaylarını anlatan pasaja eşlik etmekte ve savaştan önce, 1894-96 arasında gerçekleşen olayları konu almaktadır. Karikatürde kasap kıyafetine bürünmüş, dişleri arasında kanlı bir bıçak tutarken kollarını sıvayan bir II. Abdülhamit yer almakta, sağ üst tarafta Fransızca "Abdülhamit – Birinci Sınıf Kasap" yazısı görülmektedir. Karikatürün altında ise yine Fransızca olarak Abdülhamit'in ağzından "Gelin o zaman! Onlar başka yerde meşgulken ben birkaç Ermeni daha kesebilirim!" sözleri okunmaktadır. Sağ alt köşedeki Arapça resim alt yazısında ise bu yazılar sırasıyla "Kasap Abdülhamit" ve "Gelin, onlar işleriyle meşgulken bazı Ermenileri öldürebilirim" şeklinde çevrilmiştir.

Şekil 4. II. Abdülhamit Karikatürleri

a. Selame ve Fahum, 1988: 354

b. Kipti, 2011: 9

Şekil 4b'de yer alan, 1908 tarihli diğer karikatür ise 2011 basımı *Durusfi't-Tarih li's-Saff et-Tasi'*deki, I. Dünya Savaşına giden süreci ve Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhakını aktaran pasaja eşlik etmektedir. Resim yazısında belirtildiği gibi, karikatürde Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph Osmanlı İmparatorluğu'ndan ilhak ettiği Bosna Hersek'i, Prens Ferdinand da bağımsızlığını ilan ettiği Bulgaristan'ı yırtarak alırken görülmektedir; Abdülhamit ise kollarını kavuşturmuş, "güçsüz kuvvetsiz" (*lâ havle ve lâ kuvvete lehu*) öylece durmaktadır. Burada ilginç olan, metin içinde söz konusu hükümdarların bunları yaparken Abdülhamit'e karşı Jön Türk isyanından faydalandıklarının belirtilmesine karşın seçilen karikatürde artık fiili iktidara sahip olmayan Abdülhamit'in toprakları kaybeden taraf olarak tasvir edilmesidir.

Metinlerin içeriğiyle görsel malzeme arasında bu çelişkilerin görüldüğü Abdülhamit konusundan farklı olarak, Arap İsyanını olumlu bir şekilde betimleyen kitaplardaki görsel malzemelerin verdiği mesaj da metin içerisindeki yaklaşımla uyumludur (Şekil 5). 1988 tarihli *Durus fi't-Tarih li's-Saff es-Samin'*de, Şerif Hüseyin'e yardım etmesi için Lawrence'ın gönderildiğini anlatan pasajın altında Lawrence'ın Arap kıyafetleri içinde, devesinin yanında bir fotoğrafına ve yine Arap kefiyesiyle romantik havalı bir kara kalem çizimine yer verilmektedir (Şekil 5a). Resim yazısında da Lawrence için açık bir takdir dolu şu sözler yer almaktadır:

Daha hayattayken efsane olmuş adamdır. Orta Doğu'daki İngiliz mimari eserlerini araştırdıktan sonra Mısır'daki İngiliz istihbaratının üyesi oldu. Araplar hakkındaki sağlam bilgisi ve onlarla uyuşması sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap devrimini organize etti. Savaş sırasında ve sonrasında Arap kampında komuta ve istişareye katıldı. Faysal'ın sağ koluydu. Bu hizmetleri neticesinde "Arap Lawrence" lakabını aldı. Lawrence Arapça konuşur, Orta Doğu'daki ikameti sırasında Arap örf ve adetlerini uygulardı. Birbirinden farklı iki dünya arasındaki karşılaşmayı dile getiren bu adam, gerek Britanya'da, gerekse de Arap ülkelerinde aynı romantizm halesine sahip olmuştur (Selame ve Fahum, 1988, 356).

Şekil 5. Arabistanlı Lawrence ve Osmanlı Ordusunun Teslim Olması

a. Selame ve Fahum, 1988: 356

b. Selame ve Fahum, 1988: 360

Aynı kitabın daha ileri bir sayfasında ise tepeler arasında askerler ile develerinin görüldüğü bir fotoğraf yer almaktadır (Şekil 5b). Resim yazısında burasının "Osmanlı ordusunun, Arabistan yarımadasının alınmasını tamamlamış bulunan Arap Devrim Ordusuna teslim şartlarının görüşüldüğü Akabe yakınlarındaki yer" olduğu belirtilmektedir. Böylece Osmanlı ordusunun Arap orduları karşısındaki yenilgi ve teslimiyetine ilişkin bir imgeyle metin içindeki mesaj pekiştirilmiş olmaktadır.

Sonuç

İsrail’de okutulan Arapça tarih ders kitaplarında Türklere pozitif yaklaşım örnekleri olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda gayri-Müslim cemaatlere gösterilen toleranstan bahseden pasajlar ile Osman Bey, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni ve Atatürk hakkında olumlu bir portre sunan bölümler göze çarpılmaktadır. Osman Bey’in gayri-Müslim tebaaya karşı hoşgörüsünden, gücü pekişene kadar izlediği dirayetli politikadan ve sonrasında yürüttüğü cihattan övgüyle bahsedilirken Fatih’in geniş bilgi ve kültürü, açık fikirliliği övülmektedir. Kanuni’nin özellikle devlet kurumlarının ıslahatı için yaptıkları ön plana çıkarılmaktadır. Cumhuriyet döneminden Mustafa Kemal Atatürk de yine gayet olumlu bir şekilde, askeri ve diplomatik becerileriyle Türkiye’yi Mondros ve Sevr sonrasında maruz kaldığı işgalden kurtaran büyük bir lider olarak tasvir edilmektedir.

Kitaplardaki II. Abdülhamit imgesi ise daha nüanslıdır. Sultanın müstebit yönetiminden bahsedilmekle beraber bu yönetim tarzını tahta çıktığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu zor koşullardan dolayı benimsediği söylenerek istibdat bir ölçüde meşrulaştırılmaktadır. Sonrasında da büyük oranda Sultanın yaptığı önemli ıslahatlardan bahsedilmektedir. Kendisinden (“şiiir severliği” hariç) tamamen olumsuz bir şekilde bahsedilen tek Türk yöneticisi ise I. Selim’dir. Kan dökücü, zalim bir padişah olarak tasvir edilen Selim’in Mısır Seferi de Memluklara karşı haklı bir neden olmadan düzenlenmiş, cesur Memluk hükümdarı Tomanbay’ın idamı ve Kahire’nin yağmasıyla son bulmuş bir saldırı olarak anlatılmakta, Sultanın barış istemeye gelen Memluk elçilerine yaptığı acımasız muameleden söz edilmektedir.

Kitaplardaki Osmanlı imgesi, özellikle “gerileme devri” olarak nitelenen dönemi işlerken daha olumsuz bir görünüm almaktadır. İmparatorluğun klasik düzeninin bozulması çeşitli başlıklarda incelenmekte, özellikle Osmanlıların Avrupa karşısındaki ilk askeri başarılarının etkisiyle kibre kapılarak oradaki bilimsel gelişmeleri görmezden geldiği tespiti ve merkezi yönetimin zayıflaması sonucunda Arap vilayetleri dahil tüm taşrada sömürü, asayiş boşluğu ve ekonomik gerilemenin hâkim olduğu savı dikkat çekmektedir. II. Mahmut’un merkezi yönetimin gücünü bir ölçüde tazelediği kabul edilse de Tanzimat reformlarının daha

çok Batı ülkelerinin baskısıyla, onların gözünü boyamak için yapıldığı ve dolayısıyla bu olumsuz geri kalmışlık tablosunu değiştirmekte başarılı olamadığı ileri sürülmektedir.

Ancak Türkler hakkındaki en olumsuz pasajlar, İttihat ve Terakki dönemine dair olanlardır. İttihatçıların Türkler dışındaki kavimlerin haklarını hiçe saydığı, katı bir Türkleştirme politikası uyguladığı, Ermenilere kıyım yaptığı ve Filistin Yahudilerini sürdürdüğü anlatılmaktadır. Şerif Hüseyin isyanı da kökleri bu politikalara karşı doğan tepkide yatan, ancak Şerifin üzerine Türk ordusu gönderilince meşru müdafaa için patlak veren bir “Arap Devrimi” olarak sunulmakta, her ne kadar Britanya’nın bağımsızlık vaatlerini yerine getirmediği belirtilse de Arabistanlı Lawrence son derece olumlu bir şekilde tasvir edilmektedir.

Görsellerde rastlanan imgeler arasında padişah portreleri, Divan-ı Hümayun ve Bab-ı Âli gibi yönetim merkezlerinden resimler ve devletin bürokratik niteliğini sergilemek üzere Osmanlı arşivlerinden alınmış bir arzuhal dikkati çekmektedir. İki Sultanı sırasıyla idama götürülür ve öldürülürken gösteren resimler, Yeniçerilerin metin içinde de sözü edilen, gerileme çağındaki olumsuz rollerini sergilemektedir. II. Abdülhamit ise metinlerdeki dengeli, hatta olumlu yaklaşımın tersine dönemin Fransız karikatürleri alıntılanarak İmparatorluğun Batılı güçlerce parçalanmasını eli kolu bağlı izlemek zorunda kalan çaresiz bir hükümdar ve bir “Ermeni kasabı” şeklinde tasvir edilmektedir. Nihayet, Lawrence’ın Arap kıyafetleri içindeki romantik resimleri ve Osmanlı askerlerini Akabe’de Arap güçlerine teslim olurken gösteren bir fotoğraf da İttihat Terakki dönemini konu edinen metinlerdeki olumsuz yaklaşımı tamamlamaktadır.

İbranice kitaplarla karşılaştırıldığında, Türk imgesi bakımından Arapça kitaplar ile aralarında benzerlikler kadar kimi farklar da görülmektedir. İbranice kitaplarda da klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu gayri-Müslimlere hoşgörülü yaklaşımı ile olumlu bir şekilde tasvir edilmektedir. Keza Mustafa Kemal imgesi de askeri başarıları ve reformlarından bahisle gayet müspettir. Buna karşılık Arapça kitaplarda olduğu gibi İbranicelerde de Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyıldan itibaren yönetimin aksadığı, güvenliğin olmadığı, özerkleşen yerel yönetimlerin tebaayı sömürüp ona kötü muamele ettiği bir yer olarak tasvir edilmektedir. Ancak iki nedenle Arapça kitapların sunduğu Türk imgesi İbranice kitaplardakinden daha olumludur. İlk olarak, gerileme devrine ve özellikle Osmanlı’nın son yarım yüzyılına çok daha fazla yer ayıran İbranice kitaplardan farklı olarak Arapça kitaplarda Osmanlı’nın klasik

dönemine hemen hemen gerileme devriyle aynı miktarda yer ayrılmakta ve bu nedenle ortaya daha olumlu bir Türk imgesi çıkmaktadır. İkinci olarak, 1990'ların sonundan itibaren yayınlanan İbranice kitaplarda sunulan Türk imgesinde olumsuzla doğru bir değişimin de gerçekleştiği görülmektedir. Bu değişim, I. Dünya Savaşı sırasında Filistin Yahudilerinin İttihat ve Terakki politikaları yüzünden çektiği sıkıntıların ve Britanya için çalışan Nili casusluk örgütü ile İbrani Bölükleri gibi konuların üzerinde detaylı olarak durulmaya başlanmasından kaynaklanmaktadır. Neticede Britanya lehine ve Osmanlı yönetimi aleyhine olumsuz bir imge hâsıl olmaktadır. Arapça kitaplarda ise yalnız Yahudi tarihine ait olan bu konulara yer verilmediği için yine İbranice kitaplara nazaran daha olumlu bir Türk imgesi karşımıza çıkmaktadır.

Bundan sonraki çalışmalarda, Filistin Ulusal Yönetimi'nin hazırlattığı ve Filistin'deki okullar kadar İsrail'in Doğu Kudüs gibi belli bölgelerindeki Arap İsrail vatandaşlarının devam ettiği okullarda da kullanılan tarih kitaplarında yansıtılan Türk imgesinin incelenmesi, karşılaştırma açısından ilginç ipuçları sunabilecektir.

İncelenen Ders Kitapları

Abraham, H.ve ez-Zahir, A. (1974). *Et-tarih li's-sufuf es-sadise* [6. sınıflar için tarih]. En-Nasıra: Dar en-Nahda.

Abu Manah, B. (1974). *Et-tarih li's-sufuf es-sabi'a* [7. sınıflar için tarih]. En-Nasıra: Dar en-Nahda.

Barguti, S. (1998). *Eş-şark el-avsat fi'l-asr el-hadis* [Yakınçağda orta doğu], Bölüm 2. Kudüs: Vizaret el-Ma'arif ve's-Sekafe.

Barguti, S. (2004). *Et-tarih li's-saff es-samin* [8. sınıf için tarih], Bölüm 2. Kudüs: Matba'at eş-Şark el-'Arabiyye.

Barguti, S., Selame, C. ve Kıpti, A. S. (1995). *Eş-şark el-avsat fi'l-asr el-hadis* [Yakınçağda orta doğu], Bölüm 1. En-Nasıra: Vizarat el-Ma'arif ve's-Sekafe ve'r-Riyada.

- Barguti, S. Ve Zu'bi, Y. (2004). *Durus fi't-tarih li's-saff es-sabi'* [7. sınıf için tarih dersleri]. Kudüs: Vizaret el-Ma'arif ve's-Sekafe.
- Gabn, A. (2010). *Fusul fi tarih el-İslam* [İslam tarihinden fasıllar]. Kefr Yasif: Dar el-Hakika.
- Habayib, A. M. (2010). *Fusu lfi't-tarih* [Tarihten Fasıllar]. Kefr Yasif: Dar el-İbda.
- Heriş, A. (2008). *Et-tarih el-hadis li's-saff es-samin* [8. sınıf için yakınçağ tarihi] Haifa: Mektebe Kul-Şey'.
- Kıpti, A. S. (2011). *Durus fi't-tarih li's-saff et-tasi'* [9. Sınıf için tarih dersleri]. Kudüs: el-Matbaa el-Hadise.
- Selame, C. (1992). *Et-tarih el-hadis li'ş-ş'a'b el-israili* [İsrail Halkının Yakınçağ Tarihi]. Kudüs: el-Matbaa el-Arabiyye el-Hadise.
- Selame, C. ve Fahum, Z. (1988). *Durus fi't-tarih li's-saff es-samin* [8. Sınıf İçin Tarih Dersleri], Bölüm 1. Kudüs: Vizaret el-Ma'arif ve's-Sekafe.

Kaynakça

- Abu-Saad, I. (2007). The portrayal of Arabs in textbooks in the Jewish school system in Israel. *Arab Studies Quarterly*, 29 (1), s. 21-38.
- Afyoncu, E. (2010). *Yavuz'un küpesi*. İstanbul: Yeditepe.
- Aizharkyn, A. K. (2012). Kırgızistan'daki ortaokul, lise tarih ders kitaplarında Türkiye tarihinin okutulması. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (1), s. 79-83.
- Alibašić, A. (2007). Images of the Ottomans in history textbooks in Bosnia and Herzegovina. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 17, s. 103-37.
- Alpargu, M. (2007). Türkiye ve Azerbaycan tarih ders kitapları üzerine bazı gözlemler. *Atatürk Dergisi*, 5(3), s. 1-13.
- Balta, E. ve Demir, S. (2016). Tarih, kimlik ve dış politika: Rusya Federasyonu güncel tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imajı. *Bilgi*, 76, s. 1-31.

- Bar-Gal, Y. (1994). The image of the 'Palestinian' in geography textbooks in Israel. *Journal of Geography*, 93 (5), s. 224-32.
- Bar-Tal, D. (2001). The Arab image in Hebrew school textbooks. *Palestine-Israel Journal*, 8 (2), s. 5-18.
- Bar-Tal, D. ve Teichman, Y. (2005). Stereotypes and prejudice in conflict: representations of Arabs in Israeli Jewish Society. New York: Cambridge University.
- Çelik, H. ve Çelik, M. B. (2015). Devrim sonrası İran ortaokul tarih ders kitaplarında Türklere ilişkin söylemlerin analizi. *Turkish History Education Journal*, 4 (2), s. 202-24.
- Deveci Bozkuş, Y. (2014). Ermeni tarih ders kitaplarında Türk imgesi. *Yeni Türkiye*, 60, s. 1-45.
- Deveci Bozkuş, Y. (2015). Ermeni tarih ders kitaplarında 1915 olayları. *Tesam Akademi Dergisi*, 2 (1), s. 89-105.
- Deveci Bozkuş, Y. (2016). *Ermeni ders kitaplarında "Türkler"*. Ankara: TEPAV.
- Erözden, O. (2014). Hırvatistan tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imajı. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 50, s. 39-54.
- İsov, M. (2014). Bulgaristan tarih ders kitaplarında Türk azınlığın yerine ilişkin bazı gözlemler. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), s. 37-51.
- Kapar, M. A. (2016). Sovyetler Birliği dönemi ders kitaplarında eskiçağ tarihi ve eski Türk tarihinin öğretimi. *USAD*, 5, s. 239-52.
- Kınıklıoğlu, S. (2007). Images and representations of Turks and Turkey in Soviet History textbooks. *International Textbook Research*, 29 (3), s. 259 – 271.
- Naveh, E. (2008). La imagen de Europa y del mundo árabe-islámico en el currículo escolar y los libros de texto de historia en Israel [İsrail'deki okul müfredatı ve tarih ders kitaplarında Avrupa ve Arap-İslam dünyası imgesi]. Luigi Cajani (Ed.), *Conociendo al otro: El islam y Europa en sus manuales de historia*. Madrid: Fundación ATMAN.
- Peled-Elhanan, N. (2012). *Palestine in Israeli schoolbooks: ideology and propaganda in education*. London: I.B. Tauris.

- Pirický, G. (2013). The Ottoman age in Southern Central Europe as represented in secondary school history textbooks in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*, 5 (1), s. 108-29.
- Podeh, E. (2000). History and memory in the Israeli educational system: the portrayal of the Arab-Israeli conflict in history textbooks (1948–2000). *History & Memory* 12 (1), s. 65-100.
- Podeh, E. (2002). *The Arab-Israeli conflict in Israeli history textbooks, 1948-2000*. Westport, CT: Bergin & Garvey.
- Podeh, E. (2010). Univocality within multivocality: the Israeli-Arab-Palestinian conflict as reflected in Israeli history textbooks, 2000–2010. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*, 2 (2), s. 46-62.
- Şimşek, A. ve Maharramova Cengiz, N. (2015). Rusya tarih ders kitaplarında Türk-Osmanlı imgesi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4 (2), s. 225-58.
- Tak, İ. ve Yıldız, N. (2014). 1980–1990 yılları arasında Bulgaristan’da ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında Türk ve Osmanlı algısı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2 (2), s. 67-100.
- Ural, S. (2014). Makedonya’da 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk algısı. *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (19), s. 797-826.